

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

**ОПИТУВАННЯ КОЛИШНІХ УЧНІВ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ:
АНКЕТА ТА ПРИКЛАДИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ***

Матеріали усної історії є надзвичайно цінним історичним джерелом, яке суттєво доповнює інформацію архівних документів і дозволяє історикам проаналізувати відношення до конкретних подій їх безпосередніх учасників та свідків. Спогади старих людей як яскраві ілюстрації дозволяють значно краще усвідомити сутність історичних процесів і зробити дослідження значно рельєфнішими.

Кілька років тому нами було розпочато збір і впорядкування опитувань колишніх учнів закладів системи державних трудових резервів (ДТР) повоєнного періоду. Частина транскриптів інтерв'ю була опублікована у «Сумському історико-архівному журналі» [1]. На деякі спогади автор посилався під час роботи над дослідженням певних аспектів соціальної складової історії системи ДТР [2-3].

Сподіваємося, що інші науковці теж зацікавляться даним напрямом і допоможуть зібрати свідчення літніх людей, юність яких минула у школах ФЗН, ремісничих училищах чи інших навчальних установах трудових резервів. На жаль, це необхідно робити якнайшвидше, оскільки покоління «дітей війни» вже покидає цей світ.

Щоб допомогти польовим дослідникам у проведенні опитування колишніх «*трудорезервників*», нами було розроблено спеціальну анкету. Перш за все, її питання будуть «*дороговказом*» під час усної бесіди з відповідною особою, адже вони стосуються усіх ключових аспектів життя учнівського контингенту в реаліях 1940-1950-х рр. Ми рекомендуємо одночасно і здійснювати аудіо- чи відеозапис розмови, і фіксувати відповіді респондента на папері. Крім того, можна використовувати заповнення роздрукованої анкети у тих випадках, коли немає змоги використати диктофон (відеокамеру) або співрозмовник не дає згоди на

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №15.01.10-01.15/17.3Ф «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

це, що трапляється серед старих людей. Також таку анкету опитуваний може навіть заповнити самостійно, отримавши поштою чи від третіх осіб, а потім надіславши дослідникам (наприклад, до Сумського державного університету).

Нижче нами подані пункти згаданої анкети разом з прикладами відповідей вже опитаних осіб. Дані інтерв'ю з різних причин не фіксувалися на аудіоносіях. Однак текст занотовувався з виключною точністю зі змістом слів респондентів.

1. *Король В. М.* Система трудових резервів першого повоєнного десятиліття в усній історії Сумщини / В. М. Король // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVI-XVII. – С. 133-141.

2. *Король В. М.* Мобілізація молоді Сумщини до навчальних закладів системи трудових резервів у відбудовчий період (1943-1950 рр.) / В. М. Король // Сумський історико-архівний журнал. – 2011. – № XIV-XV. – С. 213-219.

3. *Король В. Н.* Причини самовольних уходів учасників з навчальних закладів системи трудових резервів України в відбудовчий період (1943-1950 гг.) / В. Н. Король // Yearbook of Eastern European Studies (Wroclaw, Poland). – 2014. – № 3. – pp. 5-20.

Інтерв'ю № 1

1. *П.І.Б. опитуваного:*

- Власенко Микола Ілліч.

2. *Дата, місце народження:*

- 1931 р., с. Покровка Краснопільського р-ну Сумської області.

3. *У якому закладі трудових резервів навчалися (вид закладу, номер, місце знаходження)?*

- Школа ФЗН № 8, м. Суми, вул. Дзержинського (зараз Троїцька).

4. *Коли проходили навчання?*

- Жовтень 1947 – травень 1948 рр.

5. *Були призвані примусово чи вступили добровольцем?*

- Примусово (через райвиконком).

6. *Хотіли йти навчатися чи ні? Поясніть чому:*

- Хотів. Мета – отримання спеціальності.

7. *Скільки класів школи закінчили до цього?*

- 4 класи.

8. *На яку професію вчилися у школі ФЗН (училищі)?*

- Слюсар-монтажник сталевих та залізобетонних конструкцій (верхолаз).

9. *Де проходили виробничу практику?*

- Сумський машинобудівний завод ім. М. В. Фрунзе. Іноді працювали на відбудові цехів і будинку культури цього підприємства разом з військовополоненими (німцями, угорцями, румунами).

10. *Що Ви можете сказати про керівництво і працівників навчального закладу? Як вони відносилися до своїх обов'язків, до учнів?*

- Дисципліна! Майстри вимогливі. Хоча професійний рівень окремих майстрів був невисоким. Було 6 навчальних груп за спеціальностями: столяр, тесляр, штукатур, муляр, сантехнік і монтажник. Пелих – директор школи ФЗН. М. Самодай – замполіт.

11. *Де Ви мешкали під час навчання? Якщо у гуртожитку, то опишіть його:*

- Мешкав у гуртожитку за місцем навчання. У кімнаті 4-6 чоловік. Туалет на вулиці. Відносини з місцевою молоддю періодично напружувалися. Одного учня поранили ножем, коли він ввечері вийшов до туалету.

12. *Яку одягу (форму, спецодяг) та взуття видавали учням?*

- Штани х/б, сорочка х/б, бушлат х/б, кашкет, черевики, шкарпетки.

13. *Як годували у їдальні, скільки разів на день, чим?*

- Їдальні на території заводу ім. Фрунзе, 3 рази на день. Їжа нормальна – хліб, суп з гречкою чи горохом, борщ, каші, котлети, іноді риба, чай з цукром, хліб (приблизно 800 г на добу).

14. *Чи отримували якісь гроші, будучи учнем (стипендія, платня за виробничу практику)? Скільки приблизно?*

- Платні і стипендії не отримували.

15. *Чи були Ви комсомольцем? Чи сплачували членські внески? Чи віддавали гроші на державну позику?*

- Комсомольцем не був. Здається, і осередку комсомольського у ФЗН не було.

16. Чи брали Ви участь у суботниках? Чи залучалися до різних робіт поза навчанням і практикою? До яких? З власного бажання чи під тиском керівництва?

- Брали участь у суботниках на будівництві стадіону «Спартак» у Центральному парку. Іноді безкоштовно працювали на будівництві (відновлення зруйнованих будівель) та посадці дерев. Все за усним наказом.

17. Чим займалися учні у вільний час? Чи розвивалися фізкультура і спорт, художня самодіяльність?

- Займалися фізкультурою на майданчику біля школи. Художньої самодіяльності не було. Брали участь у демонстраціях на 1 Травня, 7 Листопада.

18. Як часто Ви бачилися з батьками та рідними?

- Раз на тиждень. Усіх учнів на вихідні та свята відпускали додому, крім сиріт.

19. Які були стосунки між учнями? Як старші поводитися з меншими?

- Одночасно навчалася молодь 1929-1931 років народження. В принципі, ворожнечі не було. Але були тертя з місцевою молоддю.

20. Чи були випадки правопорушень: грабунків, крадіжок майна, бійок? Як керівництво боролось з цим?

- Дрібні крадіжки були і на цьому ґрунті траплялися бійки. Вирішували справи самотужки. Керівництво нічого не знало.

21. Чи були випадки втеч учнів? Якщо так, то чому тікали учні, як керівництво боролось з цим?

- Учні переважно були із сіл Сумського, Краснопільського і Лебединського районів. Втеч не було.

22. Куди Вас направили працювати після навчання?

- Направили на відбудову цехів Сумського машинобудівного заводу ім. М. В. Фрунзе, реставрацію кінотеатрів ім. Шевченка, ім. Комсомолу, театру ім. Щепкина. Підрядник – УНР-476 (м. Київ). У 1948 р. УНР-476 направило у Николаїв навчатися у школі бригадирів-монтажників.

23. Дата і місце опитування:

- 07.05.2013 р., м. Суми.*

* Записав Власенко Валерій Миколайович

Інтерв'ю № 2

1. П.І.Б. опитуваного:

- Касмін Василь Романович

2. Дата, місце народження:

- 26 лютого 1935 р., с. Волокитине Путивльського району Сумської області.

3. У якому закладі трудових резервів навчалися (вид закладу, номер, місце знаходження)?

- школа ФЗН № 3, м. Суми.

4. Коли проходили навчання?

- 1952-1953 рр.

5. Були призвані примусово чи вступили добровольцем?

- Вступив добровільно.

6. Хотіли йти навчатися чи ні? Поясніть чому:

- Хотів навчатися, отримати освіти.

7. Скільки класів школи закінчили до цього?

- 7 класів.

8. На яку професію вчилися у школі ФЗН (училищі)?

- Муляр. Отримав 5 розряд.

9. Де проходили виробничу практику?

- Підприємство «Хімстрой», м. Суми.

10. Що Ви можете сказати про керівництво і працівників навчального закладу? Як вони відносилися до своїх обов'язків, до учнів?

- Виробничий майстер Іван Заєц – вимогливий, досвідчений професіонал своєї справи. Директор Кирило (?) Обозний – вимогливий, справедливий керівник. Багато працівників були учасниками Великої Вітчизняної війни.

11. Де Ви мешкали під час навчання? Якщо у гуртожитку, то опишіть його:

- Мешкав у гуртожитку школи ФЗН за тією ж адресою. Жив у кімнаті разом з іншими 6 хлопцями.

12. Яку одягу (форму, спецодяг) та взуття видавали учням?

- Черевики, х/б костюм, ватяна куртка і шапка-вушанка.

13. Як годували у їдальні, скільки разів на день, чим?

- Трьохразове харчування у їдальні при школі ФЗН. Годували так: суп перловий, каша або картопля, чай і 200 г хліба.

14. Чи отримували якісь гроші, будучи учнем (стипендія, платня за виробничу практику)? Скільки приблизно?

- Не отримував нічого.

15. Чи були Ви комсомольцем? Чи сплачували членські внески? Чи віддавали гроші на державну позику?

- Нікому нічого не платив. На той час не був комсомольцем. Вступив до комсомолу, коли пішов в армію.

16. Чи брали Ви участь у суботниках? Чи залучалися до різних робіт поза навчанням і практикою? До яких? З власного бажання чи під тиском керівництва?

- Працювали. Але роботи були не важкі. Хлопці не противились їм.

17. Чим займалися учні у вільний час? Чи розвивалися фізкультура і спорт, художня самодіяльність?

- Разом з іншими хлопцями займався спортом (лижним).

18. Як часто Ви бачилися з батьками та рідними?

- Майже не бачився з ними.

19. Які були стосунки між учнями? Як старші поводитися з меншими?

- В основному стосунки між усіма були дружніми.

20. Чи були випадки правопорушень: грабунків, крадіжок майна, бійок? Як керівництво боролось з цим?

- Грубих порушень дисципліни не було.

21. Чи були випадки втеч учнів? Якщо так, то чому тікали учні, як керівництво боролось з цим?

- Втеч не було. Всі хлопці тоді приходили навчатися добровільно, хотіли навчатися.

22. Куди Вас направили працювати після навчання?

- СМУ № 2 тресту «Востокнефтегерметизация», знаходилося у с. Вольное Жигулівського району Куйбишевської області.

23. Дата і місце опитування:

- 29.11.2013 р., м. Тростянець.